

Марія ФЕДУНЬ,
кандидат філологічних наук,
доцент
Івано-Франківського обласного
інституту післядипломної
педагогічної освіти

ПОСТАТЬ СТЕПАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО НА ТЛІ УКРАЇНСЬКОГО ЖИТТЯ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

УДК 821.161.2'82-94(477.8)

Статтю присвячено проблемі мемуаристики С.Смаль-Стоцького, зокрема його працям про Бодуена де Куртене, Омеляна Поповича і власне дитинство у Немоліві. Авторка доходить висновку, що ця мемуаристика є белетристичною й унікальною на тлі тогочасної галицької, бо позначена суб'єктивізмом і глибоким психологізмом.

Ключові слова: мемуаристика, спогадувач, спогади, мемуарна спадщина, художня оповідь, сповідальність, мемуарний портрет.

Перші десятиріччя ХХ століття у житті українського народу позначені незалежністю думки, вагомим доробком вітчизняних науковців, громадсько-політичних діячів, письменників. Тогочасна українська література представлена іменами Івана Франка, Василя Стефаника, Ольги Кобилянської, Богдана Лепкого, Андрія Чайковського, Ірини Вільде, Богдана-Ігоря Антонича, Осипа Назарука, Олени Кисілевської, Ольги Дучимінської та ін. Серед них особливе місце належить Степанові Йосиповичу Смаль-Стоцькому (1859–1938) – громадсько-політичному діячеві, науковцю, письменнику, непересічній людині. Він народився в селі Немилів (Немолів) на Львівщині у селянській родині Катерини Карпової та Йосипа Смаль-Стоцького й виховувався на кращих національних традиціях. Материк національно-духовного для нього, визначного славіста, спочатку втілювався в родинних оберегах батьківської оселі на Радехівщині, згодом – у буковинському краї, де він викладав у Чернівецькому університеті, провадив просвітницьку і наукову діяльність у Буковині, пізніше – далеко за межами України – в еміграції. Нині творча спадщина професора, інтерпретатора творчості Т.Шевченка поволі повертається в Україну. Прислужилися цьому й науковці Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича та Ягеллонського університету в Кракові. У 2009 р. в цих закладах відбулися міжнародні конференції, присвячені С.Смаль-Стоцькому. Тоді ж освячено його могилу в Кракові (на Раковицькому кладовищі поряд з останнім пристанком Б.Лепкого).

Наукова і творча спадщина професора частково вже була об'єктом вивчення вітчизняних дослідників – О.Добжанського, В.Даниленка, Л.Ткач, Б.Мельничука та ін. Спомини С.Смаль-Стоцького,

Степан Смаль-Стоцький

якому свого часу присвятили чимало уваги онук ученого Юрій Луцький, учні Василь Сімович, Лука Луців та інші, ставали вже предметом нашої уваги, однак чимало фактів про визначного письменника ще й досі невідомі. Прикметно, що сучасні дослідники звертають увагу й на мовознавчі погляди ученого, зокрема Н.Гуйванюк – у праці «Граматики С.Смаль-Стоцького – універсальна наука пізнання мови», М.Скаб – «С.Смаль-Стоцький та інші вчені про українську вимову церковнослов'янського тексту», А.Фаловський – «Мовознавчі праці С.Смаль-

Стоцького в оцінці славістів» (польською мовою) та ін. [5]. Оприлюднені погляди потребують систематизації, ми ж ставимо собі за мету подати читачам кілька штрихів до портрета С.Смаль-Стоцького, спинившись на його мемуарній спадщині.

Майбутній професор здобув добру освіту (навчався у школі села Немилів, тривіальній школі в Радехові на Львівщині, німецькій і польській гімназіях у Львові), що пізніше сприяло формуванню його філологічних поглядів. Найбільший вплив на нього як гімназиста мав професор української мови й літератури німецької гімназії у Львові Гнат Онишкевич. Саме завдяки йому С.Смаль-Стоцький поїхав до Буковини, де став студентом філософського факультету Чернівецького університету. Тут очолив студентське товариство, а його виступи, як слушно вважає науковець Н.Гуйванюк, засвідчують зародження сміливої ідеї самому взятися за написання праць із граматики, що зреалізувалася пізніше – через шістнадцять років. Однак уже у статті «Лист із Буковини» (1880) студент С.Смаль-Стоцький уперше виступив як мовознавець і оборонець рідної мови.

Із 1885 р. за підтримки чеського славіста Ф.Міклошича, лекції якого слухав у Відні й під

керівництвом якого написав дисертаційну працю «Процес аналогії у словозмінах руської мови», С.Смаль-Стоцький став доктором слов'янської філології та професором Чернівецького університету. Тоді ж починається плідна робота з мовознавства, яка пізніше виліється й у мемуарах, наприклад, «Бодуен де Куртене як лінгвістознавець і чоловік (13.III.1845 – 3.IX.1929)» [2], що були написані в еміграції. Цей мемуарний портрет – синтез наукової доповіді та споминів, адже його матеріал слугував С.Смаль-Стоцькому для викладу на зборах Українського історично-філологічного товариства у Празі. Крізь вдало дібрану сюжетну канву постають віхи життя видатного славіста: закінчення школи у Варшаві (1866), студії у Празі, Єні, Берліні, Петербурзі, Липську (саме в цьому місті 1870 р. Бодуен де Куртене став доктором філософії), подальша робота на посаді доцента Петербурзького університету, а також професора порівняльної лінгвістики Казанського університету, діяльність у Кракові (1893–1899) тощо.

У спогадах про Бодуена де Куртене подано бібліографічний огляд найцінніших праць мовознавця: «Гуманізація мови» (1893 р., німецькою мовою), «Про мішаний характер усіх мов» (1901 р., польською мовою), «Вказівки для тих, хто записує діалектичні матеріали» (1904 р., польською мовою) та ін. Не залишаються поза увагою мемуариста й наукові дослідження, що стосуються українського народу («найцікавіші для українців Бодуєнові праці про українську мову і про український наріз» [2; 149]¹): «Українське питання з позанаціональної точки зору» (1913 р., російською мовою), «Кілька зауваг про об'єктивну й суб'єктивну відрубність "України" з мовного, плеємінного і державного погляду» (1925 р., польською мовою) та ін. Спогадувач наголошує на концептуальних поглядах мовознавця, не оминаючи його визнання відрубності української мови від російської. У зв'язку з цією позицією славіста вгадується й суголосна оцінка проблеми самого С.Смаль-Стоцького, адже, як відомо, цей останній «набув слави Герострата в славістиці» (Ю.Шевельов), бо заперечив існування спільної давньоруської мови, заявив, що українська мова походить із праслов'янської.

Треба зауважити, що вже в назві аналізованого тут мемуарного твору посутньою є особливість тогочасного портрета, в якому правдиво відображено життя й особистість, а індивідуально-людський характер і професійна спрямованість одиниці постають у синтезі. С.Смаль-Стоцький акцентував не лише на суто науковій діяльності Бодуена де Куртене,

а й на його людських рисах. Автор показав, як в одній людині поєдналося національне та загально-людське. Саме тому зауважив: «Він був вільнодумцем, який, шануючи гідність чоловіка і його право бути тим, чим сам хоче, боровся проти всякого насильства, стояв твердо за правду і справедливість і брав в оборону всіх покривджених» [2; 143]. Винісши лексему «чоловік» у титульну назву своєї праці, мемуарист упродовж оповіді про Бодуена де Куртене концептуально змальовував його образ: поляк, який не надавав «тій своїй польській народності надмірної ваги, бо він передусім хоче бути чоловіком», «чоловік безнаціональний», вільнодумець, науковець, котрий визнавав, що «всякі гасла про історичне покликання народів, держав, володарів мають звичайно на меті тільки збільшення сили і пахнуть завсіди кров'ю, димом пожарів, мучеництвом» [2; 143].

С.Смаль-Стоцький розглянув процес формування мовознавчих поглядів Бодуена де Куртене. Історичний аспект став у його споминах домінантним. Погляди В.Гумбольдта, які ґрунтувалися на постулатах, що мову можна пояснити тільки на підставі психології, полонили, як підкреслював спогадувач, Бодуена де Куртене, спонукали його до подальшої праці.

Щоб якомога правдивіше відтворити образ мовознавця, С.Смаль-Стоцький удався до широких цитувань, зокрема згадував такі його вислови: «торжествующая свинья», «побут там був <...> кісткою в горлі», «*tlumicieli myśli ludzkiej*»² [2; 145], також він навів рядки з листа славіста до Адольфа Чорного (1921): «Завсіди був я ворогом всякого утиску в справах конфесійних, національних і культурних і таким остаюся і тепер» [2; 150]. Ця риса була поширеною в західноукраїнських споминах, на що вказують і мемуари Ю.Романчука про Ганну Барвінок («Деякі споминки про Олександру Кулішеву (3 єї листів в роках 1907–1900)»).

С.Смаль-Стоцький часто звертався до тлумачення певних мовознавчих поглядів портретованого, чим розширював знання земляків із цієї проблематики. Так, автор наводив «кілька засадничих гадок із вступних уваг» до праці Бодуена де Куртене «Психологічна характеристика польської мови» (1915 р., польською мовою). Акцентуючи на тому, що об'єктивно мова не існує, а існують тільки люди, їхні голови, котрі мають «прилади мовні», а процес мовного думання, переданий через ці органи, допомагає особам порозумітися між собою, автор підкреслював ту ж домінанту людського, котра була заявлена ним у заголовку мемуарної праці. Людина, людські взаємини – це основа буття на землі. «Мова є, отже, соціальний твір, а з того виходить, що

¹ Тут і далі цитати з галицьких видань першої половини ХХ ст. подаємо відповідно до вимог сучасного українського правопису, зберігаючи стиль оригіналу.

² Гнобителі людської думки (польськ.).

психологічна характеристика якоїсь мови мусить власне бути психологічно-соціологічною її характеристикою, т. зн. мусить виявляти ті течії, які витворюються в душах людей, приналежних до одної мовної спільноти, наслідком впливу взаємин поміж одиницями» [2; 147, 148], – підсумовував мемуарист, удаючись до мовознавчих оцінок.

Не залишилися поза увагою автора й особисті зустрічі з відомим славістом: 20 травня 1922 р. оповідач мав нагоду слухати «його незвичайно цікавого викладу про релятивність на полі мовознавства» [2; 149]. Такі незначні, на перший погляд, деталі-згадки та розповідь про особисте сприйняття позицій портретованого науковця («Пощастило мені мати в руках його автографовані виклади і задачник, або опис питань при іспитах. Вони також такою дуже стислою філософічною мовою уложені, але відзначаються глибиною думки і завсіди будять нові думки» [2; 149]) створюють автопортрет самого мемуариста.

Психологічні спогадові описи особистостей, написані С.Смаль-Стоцьким, посутньо нагадують силуетки Софії Русової, присвячені визначним українкам: Ганні Барвінок, Уляні Кравченко, Олені Кисілевській та іншим із книжки «Наші визначні жінки. Літературні характеристики-силуети. З нагоди ювілейного українського жіночого конгресу 1884–1934». Визначальною рисою тогочасної мемуаристики є оригінальна манера сприйняття сучасника через індивідуальне осягнення його творчого доробку, а також його людської вдачі, ставлення до життя тощо. «Жива душа» людини домінує в соціальних, політичних і національних справах. Більше того, вона є об'єктом зображення на сторінках західноукраїнської мемуаристики. Спогад «Бодуен де Куртене як лінгвістознавець і чоловік...» логічно вписався в ряд мемуарів, де першочерговою проблемою була національно-духовна.

Як відомо, перші десятки років ХХ століття – період відродження національного руху на Буковині. Саме тоді професор Чернівецького університету С.Смаль-Стоцький спричинився до пробудження громадсько-культурного життя буковинського краю. Член Крайового відділу і Крайової шкільної ради, співредактор газети «Руська Рада», співзасновник майже всіх просвітніх і економічних українських товариств у Чернівцях («Народний Дім», «Буковинський Боян» та ін.), він долучився і до створення «Жіночої громади», яку 1909 р. очолила його дружина Емілія (дівоче прізвище – Заревич, дочка пароха із села Рожнева на Гуцульщині). Тому й не дивно, що в мемуарній спадщині професора вимальовуються такі постаті, як Омелян Попович, а також тогочасні змагання на ниві національного відродження.

У споминах «Грудка землі на могилу Омеляна Поповича» [3] автор згадував покійного товариша, із яким його пов'язували роки життя і співпраці.

Він не побоявся сказати щирі правду про свої взаємини з О.Поповичем, котрі з приязних переросли на прохолодні: «Від 1912 ми до себе ані слова не промовили. Як бувало спіткалися де-небудь, то так, як би ми себе ніколи не знали» [3; 707]. Однак це не завадило авторові максимально правдиво змалювати портрет побратима. Відчувалося, що мемуарист симпатизував буковинцю, ставився позитивно до його ціложиттєвої праці.

Намагаючись художньо цілісно зобразити героя своєї оповіді, С.Смаль-Стоцький удався до рецепції його творчої та громадської діяльності, розкриття духовного світу свого товариша. Цьому слугувала й мовна канва опису-узагальнення щодо характеру портретованого: «Він (Попович. – М. Ф.) належав тоді до “твердих”, писав віршики до календарів “твердою” мовою і ставав завсіди і рішучо в обороні своїх твердих переконань» [3; 707]. Гра слів, повтори, вжиті в цій частині тексту, вдало підсилюють емоційне сприйняття образу сучасника. Характеризуючи стосунки з О.Поповичем, С.Смаль-Стоцький, передаючи слова своєї дружини, послуговувався і розмовним стилем: «Ти вже знов до свого Поповича. У тебе Попович усе, він твоя жінка, він твої діти, а ми ніщо» [3; 707].

Цікавою частиною споминів є розповідь про участь О.Поповича в аматорському театрі, де він грав роль Макогоненка у п'єсі «Наталка Полтавка» або Шельменка в драмі «Шельменко-денщик». У канву сюжету вплітається оповідь про роботу О.Поповича в газеті «Буковина», де він, як голова «Бесіди», видавав «Бібліотеку для молодіжи», тощо. Таким чином мемуарист мимоволі вводив читачів у світ творчих шукань тогочасної інтелігенції, її запитів. Не залишалася поза увагою автора спогаду й праця О.Поповича як повітового шкільного інспектора, а згодом – «підреферента для всіх шкіл з українською мовою». Мозаїчність викладу матеріалу, як одна із специфічних рис мемуаристики, не завадила нараторові описати труднощі, що постали під час призначення О.Поповича крайовим інспектором для українських шкіл. Автор робив акцент на практичному розумі товариша: «<...> головна річ – мати, як то кажуть, здоровий, простий розум та й уміти добре, з розумом, читати, писати і рахувати. Часто трапляються люди з академічними студіями, що того не вміють. У них розум всякими параграфами і прописами так рубрикований, що що не попаде само в рубрику, тому вони ради не можуть дати» [3; 709].

У доробку С.Смаль-Стоцького є й літературознавчі праці. Неабияке значення мають його інтерпретації творів Т.Шевченка. Однак першими були, акцентує Б.Мельничук, дослідження про буковинців – Ю.Федьковича, С.Воробкевича. Не оминув своєю увагою С.Смаль-Стоцький і постаті

І.Франка, залишив спомини про В.Стефаника. Не менш цінними є його спогади про дитинство під назвою «Немолів», що починаються своєрідним ліричним заспівом: «Давно я вилетів з гнізда. Вже 74-й рік літаю по світі, аж на чужині опинився, та тим більше думки мої літають до Немолова, до того гнізда, відки я вилетів, до тої могили, де спочив на віки дня 6-го березня 1932 патріарх нашого великого роду мій батько, Йосиф» [4; 7].

Мемуарист змальовував «первісний план осади» рідного села. На тлі етнографічної розповіді майстерно виписано портрети діда, баби, матері та батька. Сповістивши, що матір померла, коли йому було три роки, автор уважав за потрібне відтворити образи тих людей, котрі були йому найближчі, зокрема діда Андрія, постать якого глибоко врізалася спогадувачу в пам'ять. «Що то за розумний чоловік був. Не був письменний, але добре знав ціну письма і дуже любив письменних. Ще коли мій батько і дядько Луцько хлопцями були, прийняв до хати вандрівного дячка, щоб навчив їх читати, писати і церковного співу» [4; 8], – констатував мемуарист. Дід вчив його молитися, брав із собою в ліс по гриби та горіхи, на риболовлю, прищепив любов до саду. Він спонукав допитливого онука відвідати кузню. Разом із дідом малий «лагодив пшеницю на паску», порався по господарству тощо.

«Друге місце по дідусеві займала в нашій хаті моя бабуня. Дуже добра для мене була, дбала, щоб мене то молочком, то смаженою нагодувати, щоб я мав чисту сорочину та штанята, хоронила мене від всякої напасті. Заступила рідну маму» [4; 13, 14], – писав С.Смаль-Стоцький. У часто вживаних пестливих словах звучить любов до рідні, людинолюбство, бринить нота туги за втраченими родичами та проминулими роками дитинства.

Не залишилися поза увагою оповідача тогочасний одяг, страви, які готували на селі. Чимало місця автор присвятив описові Великодня й Різдва. Зауважмо, що тема релігійних свят широко побутувала на сторінках тогочасної мемуаристики. Взяти хоча б твори В.Сімовича «Бурсацький Йордан», І.Шмігельської-Климкевич «Великдень у Жмеринці», Б.Лепкого «На свята додому (З моїх споминів про дитячі літа)» та ін. Цікаво, що народну пісню про Зельмана згадують і Б.Лепкий, і С.Смаль-Стоцький. Багато забулося, однак глибоко закарбувалися в пам'яті цього останнього такі слова народної пісні: «Та вода по каменю, та вода по білому стиха йде, стиха йде». У мемуарах є кілька майстерно виписаних картин танцю: парубків і дівчат на гаївках («вони не танцюють, не бавляться, а неначе якусь богослужбу відправляють» [4; 22]); односельчан на весіллі («...танець при тім не був звичайний танець, а якийсь обрядовий. Пригадую собі, як дядько Луцько заграли дрібненького козачка, бо

і на скрипці грали дядько Луцько, якимось самі з себе навчилися, а тато, розохочені, пустилися враз з друзими танцювати козака. Так вільно на селі на весіллі танцюють усіми сугавами, усіми жилами, усім тілом. А при тім яка у всім гнучкість, делікатність, гожість, церемонність, повабність. <...> то не танець, а якась богослужба і в руках тіла, і в виразі обличчя» [4; 35]).

У пам'яті С.Смаль-Стоцького, немов у калейдоскопі, зринали згадки про те, як пекли в родинному домі хліб, вели на селі косовицю, їздили на ярмарок, готувалися до Різдва тощо. Малюнок дитинства, безперечно, скрашувався чуттєвістю дитини. Прикметно, що наскрізним у творі є опис лісу. Тема цього живого велетня захоплювала не одного тогочасного мемуариста, про нього згадував у своїх споминах О.Пристаї, його описав у спогадах із дитинства «Під оборогом» І.Франко. Ліс у С.Смаль-Стоцького – це символ життя. Там він спостерігав за мурашками, знав кожне дерево. Саме це вплинуло на його переконання про доконечність гармонії між людиною і природою: «Чоловік на селі зростається зовсім з природою, всюди в природі бачить очима ту невидиму силу, чує її грімкий голос, всім його змислам вона об'являється. Вона дає йому втіху, розкіш, удержує в страху. Сила небесна. Господь Бог...» [4; 27].

Відвідини лісу в автора зливаються з почуттями всеосяжності дитячої душі, тому він і писав про зеленого велетня як про живу, одухотворену істоту: «Ліс ожив, дерева і корчі діставали свіже листячко, а пташки щебечуть, співають, перекликаються, що не наслухаєшся» [4; 38]; «Ліс має в собі все щось таємничого. Із-за кожного корча, з-за кожного дерева щось заглядає на мене, щось шумить, гілячки нагинаються до себе листячком, немов перешіптуються, щось ворухнеться, колихнеться» [4; 38].

Манера оповіді про дитячі роки має розважливо-повчальний характер. Чи описував письменник прогулянки лісом, чи вів мову про звичаї селян, чи згадував про те, як його віддали вчитися, він завжди прагнув висувати мораль із зафіксованої в пам'яті події. Попри ностальгійні тони, якими пронизані розповіді, у них домінує здоровий глузд. Неписемний дідусь, котрий вивчив синів і спонукав одного з них віддати в науку свою дитину, поміркована бабуся, батько, який виховував сина в релігійному дусі, навчаючи норм людського життя, й багато інших героїв С.Смаль-Стоцького – це апофеоз мудрості сільської людини, її практичного розуму тощо. Створюється враження, що автор намагався хоча б фрагментарно зафіксувати минуле, яке може збагатити наступні покоління.

С.Смаль-Стоцький істотно поповнив західно-українську мемуарну літературу спогадами з життя селян. Його згадки про сільський побут, як і спомини

О.Пристає, О.Кисілевської, Б.Лепкого, – це хоча й поодинокі, однак цікаві сторінки про тогочасне село. Більше того, спогадовий набуток С.Смаль-Стоцького, його «Немолів» – це ще й оригінальна художня оповідь про сільське життя, сприйняте дитиною.

Можна спостерегти паралель між споминами О.Пристає і С.Смаль-Стоцького – вихідців із села, дітей із небагатого галицького середовища (обидва родом зі Львівщини), які здобули освіту й відповідне становище в суспільстві. І той, і той писали спомини на схилі своїх літ (О.Пристає – у 62 роки, а С.Смаль-Стоцький – у 74), зосереджуючись на часах свого дитинства, акцентували на народній педагогіці батьків і дідів-прадідів, подавали етнографічні замальовки родинного середовища тощо. Спогади цих мемуаристів передають батьківські й материнські напучування з нагоди початку науки в місті. Так, батько С.Смаль-Стоцького повчав сина, зважаючи на свої матеріальні статки: «Ти перший з села в сірчанині пішов до Радехова до школи. <...> Тож уважай завтра, що там [у Львові] тебе питатимуть. Відказуй сміло, нічого не бійся. Може, матимеш щастя. Люди люблять відважних хлопців. Ти в мене добрий хлопець, міркуй, щоб тебе і другі мали за доброго хлопця, щоб ти і там сподобався. Такого Бог благословить» [4; 43].

Подібне читаємо і в О.Пристає: «Дорогою навчала ще мене мати, що маю робити. Мушу рано й увечір молитися, слухати своїх господарів і професорів, уважати, щоби не подер на собі “панського убрання”, бо воно дороге, а грошей нема звідки взяти. Сад не зародив, як тамтого року, отже нема багато на продаж. А коли б захорював, то мушу подати вістку додому, і хтось приїде до мене. Тільки нехай бережусь і не дай Боже, щоби я украв що-небудь...» [1; 136].

Автори сповідаються перед читачами, неначе перед Богом, відкривають найменші закутки своїх душ. Зображені ними пластичні малюнки сільського побуту дають змогу простежити їхнє життя від самого народження, зрозуміти причини загартування характерів тощо. Слова-характеристика Лева Мидловського з приводу спогадів О.Пристає цілком застосовні й для мемуарів С.Смаль-Стоцького: «...виринає перед нами образ вірного селянського сина, який змагає непоборно до далеких обривів майбутнього і завсіди признається цілим своїм серцем, що він хлопського роду!» [1; VIII]. Відчуття родин-

ного порога, прагнення повернутися до своїх духовних витоків – характерна риса споминів тогочасних авторів (В.Стефаника, Б.Лепкого та інших).

Стрижневою проблемою, котра об'єднує аналізовані тут мемуарні портрети і спогади про дитинство С.Смаль-Стоцького, є питання освіти. О.Попович, який трудився на педагогічній ниві, Бодуен де Куртене, якому належить вагомий внесок у мовознавчу науку, і образ самого С.Смаль-Стоцького, що його доля вивела на наукові гони, – це характерні силуети тогочасної доби. Тяжіння до освіти, пошанування людей розумової праці зумовили в першій половині ХХ ст. появу цілої низки мемуарних портретів, присвячених педагогам (як, наприклад, А.Коровицької «Мій професор (Пам'яті Богдана Лепкого)»; «Спомини про Костя Горбала (написав д-р В.Охримович)» та ін.).

Показуючи постать С.Смаль-Стоцького на тлі українського життя першої половини ХХ століття, ми звернулися до мемуарного доробку нашого краянину. Спогадові портрети «Грудка землі на могилу Омеляна Поповича» й «Бодуен де Куртене як язиковознавець і чоловік...» містять чимало елементів сповідальності. Прикметною рисою цих споминів є поминальний характер оповіді, котрий був визначальним у нашій мемуарній літературі. Так, багато тогочасних портретів писалися з нагоди вшанування пам'яті померлих, як, скажімо, спогади І.Зубенка «Андрій Чайковський (Жмут споминів замість вінка на могилу)», О.Мицюка «Проф. Р.Лашенко», М.Голубця «Петро Холодний» та інші. Не менш цінними є спомини С.Смаль-Стоцького «Немолів», які високо оцінив, назвавши їх «класичними мемуарами», В.Королів-Старий. Пізніше тема дитинства в українській літературі зазвучить на сторінках творів О.Довженка, М.Стельмаха. А серед сучасників С.Смаль-Стоцького її заторкнули поет-самоук О.Мошура, священник О.Пристає, письменник Б.Лепкий. Загалом мемуарна спадщина інтерпретатора творів Шевченка, мовознавця й літературознавця, письменника і громадсько-політичного діяча минулого століття, одного з претендентів на посаду першого президента України, – белетристична за характером, психологічно поглиблена й унікальна за своїм значенням. Вона не тільки ознайомлює з тогочасним життям і сучасниками спогадувача, а й розкриває порухи душі та величну постать її автора.

Л і т е р а т у р а

1. П р и с т а є О. З Трускавця у світ хмародерів. Спомини з минулого й сучасного / О.Пристає. – Львів; Нью-Йорк, 1933. – Т. 2.

2. С м а л ь - С т о ц ь к и й С. Бодуен де Куртене як язиковознавець і чоловік (13.III.1845 – 3.IX.1929) / С.Смаль-Стоцький // Літературно-науковий вістник. – 1930. – Т. 101–103.

3. С м а л ь - С т о ц ь к и й С. Грудка землі на могилу Омеляна Поповича / С.Смаль-Стоцький // Літературно-науковий вістник. – 1930. – Ч. 2.

4. С м а л ь - С т о ц ь к и й С. Немолів (Спомини) / С.Смаль-Стоцький. – Кременець, 2007.

5. Miejsce Stefana Smal-Stockiego w sławistyce europejskiej / pod red. Wiktorii Hojsak, Agaty Skurzewskiej. – Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012.